

OTKA ny. sz.: T 037995

Témavezető: Dr. Bernek Ágnes

A téma megnevezése: A világgazdaság térbeli szerveződése, a globális és a lokális térbeli folyamatok összefüggései

Kutatási hely: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék (2002-2004)

Harsányi János Főiskola (2004 – 2006)

A kutatás időtartama: 2002-2006

Szakmai zárójelentés

„A világgazdaság térbeli szerveződése, a globális és lokális térbeli folyamatok összefüggései” c. OTKA (T 037995) kutatási programról

***Dr. Bernek Ágnes
intézetvezető főiskolai tanár
Harsányi János Főiskola
2007. február 25.***

Tartalom

1. Kutatási előzmények	3.o.
2. Változások jelen OTKA kutatási programban	3.o.
3. Az OTKA kutatási program résztvevői	4.o.
4. Az OTKA kutatási program eredményeinek bemutatása tudományos konferenciákon	5.o.
5. Az OTKA kutatási program keretében készült tanulmányok	6.o.
6. A kutatási program 3. részfejezetéhez (A monetáris világ térbeli felépítése) kapcsolódó kutatás jelenlegi és várható jövőbeli helyzete	7.o.
7. Az OTKA kutatási program eredményeinek megjelenése a hazai felsőoktatásban	7.o.
8. Az OTKA kutatási program szerepe a tudományos utánpótlás nevelésében	8.o.
9. A jelenlegi OTKA kutatási programhoz kapcsolódó tudományos kutatás jövőbeli folytatásának terve	9.o.

1. Kutatási előzmények

Jelen OTKA kutatási program szerves folytatása volt az 1991 és 1995 közötti időszakban zajló, "A világgazdaság differenciálódási folyamatainak térszerkezeti vetülete, a világgazdaság térszerkezetének számítógépes modellezése" c. OTKA kutatási programnak (OTKA ny. szám: 2173; témavezető: Dr. Bernek Ágnes). Ekkor kutatómunkánk kiemelt vizsgálati szempontjai és legfontosabb eredményei a következők voltak:

- *a világgazdaság térszerkezeti fogalomrendszerének meghatározása;*
- *a világhozza-termelés térszerkezeti képe 1970-től napjainkig;*
- *a nemzetközi kereskedelem térbeli szerveződése;*
- *a pénzügyi függőségi kapcsolatok térszerkezeti képének felvázolása.*

Ezen OTKA kutatási programnak a tudományos eredményeken túl kiemelkedő jelentősége volt az ELTE Regionális Földrajzi Tanszékének immár hagyományos, a hazai tudományban szinte egyedülálló, a világ országainak regionális gazdaságföldrajzával foglalkozó kutatási profil megerősítésében és átalakításában. Nyilvánvalóan a kutatási eredmények beépültek a két tanévet átfogó regionális gazdaságföldrajzi tantárgy tematikájába is. E kutatási program keretében 11 tudományos jelentés és publikáció készült. Ezt az OTKA kutatási programot a Földtudomány II. Zsüri kiválóan minősítette.

2. Változások jelen OTKA kutatási programban

A T 037995-ös nyilvántartási számú OTKA kutatási programot 2002. június 3-tól kezdtük meg az ELTE Regionális Földrajzi Tanszékén. **2004. februárjában** a témavezető, Dr. Bernek Ágnes megváltoztatta a munkahelyét, így kérvényeztük az OTKA kutatási program áthelyezését a Harsányi János Főiskolára. Az áthelyezés, a kutatási szerződés újbóli megkötése elhúzódott, így a 2004. évben az eredetileg tervezett kutatási programot csak részben volt alkalmunk elvégezni.

2005. szeptemberében kérvényeztük az OTKA kutatási program meghosszabbítását 2006. december 31-ig, mivel a 2004-es kutatási tervet csak részben végeztük el, s ekkor még a megítélt kutatási támogatási összegnek közel 70%-a rendelkezésünkre állt. Az OTKA Iroda Szakmai Kollégiuma a kutatási program meghosszabbítását engedélyezte.

2005. decemberében kérvényeztük az OTKA kutatási program résztvevőinek megváltoztatását, ugyanis a kutatási program fő fejezete, a transznacionális vállalatok és a külföldi működőtőke-befektetések térbeli szerveződésének vizsgálata olyan sok új kutatási kérdést felvetett, hogy ez indokolta Csíki Anita és Túry Gábor bevonását a kutatási programba. Továbbá a világgazdaság térbeli szerveződésével kapcsolatban térképsorozatot

készítettünk, s a térképészeti munkák elvégzésére, Dr. Zentai Lászlót, az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének vezetőjét kértük fel. Az OTKA Iroda Szakmai Kollégiuma a kutatási program résztvevőinek megváltoztatását engedélyezte.

2006. áprilisában kaptuk meg az OTKA Iroda azon levelét, amelyben tájékoztatást kaptunk arról, hogy a Harsányi János Főiskolára (mivel nem költségvetési intézmény, hanem alapítványi főiskola) a 2005. évre szóló kutatási támogatás csak abban az esetben érkezhethet meg, ha elkészítjük a teljes támogatási összegről szóló pénzügyi végelszámolást és az előzetes szakmai zárójelentést. A 2006. évben a kutatási programba Schottner Krisztinát is bevontuk.

3. Az OTKA kutatási program résztvevői

Kutatási vezető:

Dr. Bernek Ágnes (a földrajztudomány kandidátusa, tanszékvezető főiskolai tanár, Harsányi János Főiskola)

Résztvevő kutatók:

- *Dr. Zentai László*, az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék
(*kutatási programba bevonva 2005-től*)
- *Csíki Anita*, doktorandusz hallgató, ELTE Földrajztudományi Doktori Iskola
(*kutatási programba bevonva 2005-től*)
- *Jakobi Ákos*, egyetemi tanársegéd, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, doktorandusz hallgató, ELTE Földrajztudományi Doktori Iskola
- *Juhász Krisztina*, főiskolai adjunktus, Harsányi János Főiskola, doktorandusz hallgató, ELTE Földrajztudományi Doktori Iskola
- *Túry Gábor*, tudományos munkatárs, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, doktorandusz hallgató, ELTE Földrajztudományi Doktori Iskola
(*kutatási programba bevonva 2005-től*)
- *Schottner Krisztina*, főiskolai adjunktus, Zsigmond Király Főiskola, doktorandusz hallgató, ELTE Földrajztudományi Doktori Iskola
(*a kutatási programba hivatalosan nem került bevonásra, személyi kifizetésben nem részesült, de 2006-ban bekapcsolódott a kutatásba.*)

4. Az OTKA kutatási program eredményeinek bemutatása tudományos konferenciákon

Az OTKA kutatáshoz kapcsolódó kutatási eredmények eddig a következő tudományos konferenciákon kerültek előadás formájában bemutatásra. Az előadások anyagához kapcsolódó tanulmányok publikálásra történő előkészítése folyamatban van, a következőképpen:

1. Bernek Ágnes – Juhász Krisztina – Túry Gábor – Zentai László: A közép- és kelet-európai országokba irányuló magyar működőtőke-kivitel alakulása és várható tendenciái. Elhangzott a Harsányi János Főiskolának a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából 2004. november 25-én tartott tudományos konferenciáján. A magyar működőtőke-kivitel kutatása azóta is folyamatos, s 2007-re tervezzük az összefoglaló tanulmány készítését.

2. Bernek Ágnes: A hazánkba érkező külföldi működőtőke-befektetések kiemelt tendenciái és területi szerveződése, különös tekintettel az Észak-Magyarországi Régióra. A további kutatási eredmények alapján 2007-re tervezzük e témakörből a publikációt, kapcsolódva az előbbi előadáshoz.

3. Bernek Ágnes: A világgazdaság térbeli szerveződése, a globális és a lokális térbeli folyamatok összefüggései c. OTKA kutatási program (T 037995) bemutatása. Bernek Ágnes: A valós és a virtuális tér összefüggései a globális világgazdaságban. Schottner Krisztina: Az USA külföldi működőtőke-befektetései kiemelt irányai. Csíki Anita: Az USA intra-firm kereskedelmének térbeli szerveződése. A négy előadás elhangzott a Harsányi János Főiskola és az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének közös tudományos konferenciáján, 2006. április 6-án. E konferencia előadások anyagaiból készült tanulmányok megjelentek a Harsányi János Főiskola és az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének közös tanulmánykötetében, 2006 őszén.

4. Bernek Ágnes: A helyek hálózatától az áramlások hálózatáig – a világgazdaság térszerveződése az 1970-es évektől napjainkig. Elhangzott „A világgazdaság helyzete, a globalizáció új tendenciái és Magyarország az ezredforduló után” c konferencián, az MTA Világgazdasági Kutatóintézetében, a 2006. április 11-én. Az előadáshoz kapcsolódó tudományos kutatás még folyamatban van, a készülő tudományos közlemény megjelentetését a Tér és Társadalom c. folyóiratban tervezzük, a 2007. évben.

5. Az OTKA kutatási program keretében készült tanulmányok

Az OTKA kutatási programban összesen nyolc tanulmány készült. A kutatási tanulmányok a szerződésben rögzített kutatási munkaterv szerint a következők:

A gyors technológiai fejlődés hatása a világgazdaság térszerveződésének átalakulására:

Jakobi Ákos: Az információs- és tudástársadalom jellemzői az Amerikai Egyesült Államokban (a tanulmány készült 2003-ban – a 2003. évi szakmai részjelentésben összefoglalva)

A transznacionális vállalatok térbeli szerveződése:

Juhász Krisztina: A német transznacionális vállalatok tevékenységének térbeli szerveződése a leányvállalatok elhelyezkedése alapján (a tanulmány készült 2003-ban – a 2003. évi szakmai részjelentésben összefoglalva).

Juhász Krisztina: Németország külföldi működőtőke-befektetései ágazati és regionális megoszlása (a tanulmány készült 2004-ban – a 2004. évi szakmai részjelentésben összefoglalva).

Juhász Krisztina: Németország legnagyobb vállalatainak nemzetköziesedése (a tanulmány készült 2005-ben – a 2005. évi szakmai részjelentésben összefoglalva). Juhász Krisztina e három tanulmánya szerepel a 2006. évben beadott Ph.D. disszertációjában.

Túry Gábor: Az EU tagság után a relációs kapcsolatokban jelentkező feltételek és lehetőségek Magyarország, Csehország és Szlovákia számára (a tanulmány készült 2005-ben – a 2005. évi szakmai részjelentésben összefoglalva).

Csiki Anita: Az amerikai transznacionális vállalatok az intrafirm kereskedelem tükrében (a tanulmány készült 2006-ban – megjelenésre került a Harsányi János Főiskola és az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének közös OTKA kiadványában).

Schottner Krisztina: Az Amerikai Egyesült Államok működőtőke-beruházásainak időbeli és területi változásai 1966-tól 2004-ig (a tanulmány készült 2006-ban – megjelenésre került a Harsányi János Főiskola és az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének közös OTKA kiadványában).

Dr. Bernek Ágnes: „A helyek hálózatától az áramlások hálózatáig” - A globális világgazdaság térszerveződésének elméleti kérdései. (a tanulmány készült 2006-ban – megjelenésre került a Harsányi János Főiskola és az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének közös OTKA kiadványában). Terveink szerint e tanulmányhoz kapcsolódó kutatómunka folytatás kerül a következő években.

6. A kutatási program 3. részfejezetéhez (A monetáris világ térbeli felépítése) kapcsolódó kutatás jelenlegi és várható jövőbeli helyzete

Bár már e kutatási témakörrel az előző OTKA kutatási program során Bernek Ágnes és Farkas Péter (MTA Világgazdasági Kutatóintézet) foglalkozott, de e témakör kutatása több éves kutatómunka után is – a témavezető megítélése szerint – még csak az előkészítő fázisban van.

E kutatási témakörben a kutatási program vezetője, Bernek Ágnes tanulmányutat tett két alkalommal a „The London School of Economics and Political Science” könyvtárába (2006. július 9-től 2006. július 22-ig valamint 2006. november 1-től 2006. november 14-ig). E két tanulmányút során a témavezető elsősorban szakirodalmi feldolgozást végzett, valamint a lehetséges empirikus kutatási irányvonalakat vázolta fel. E témakörben várható első tanulmány 2007-ben fog megjelenni, amely a nemzetközi és regionális pénzügyi központok elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik.

7. Az OTKA kutatási program eredményeinek megjelenése a hazai felsőoktatásban

Jelen OTKA kutatási program eredményei megjelenésre kerültek a Dr. Blahó András, a Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszékének vezetője által szerkesztett, a gazdálkodási szakterületet alapképzése számára készült, új Világgazdaságtan c. felsőoktatási tankönyvben. Igen fontosnak ítéljük ezt a fejezetet, mert így ezen alapkutatási téma létjogosultságot kap, és széleskörűen elfogadtatásra talál a világgazdaságtan témakörében. Ugyanis korábban a hazai felsőoktatásban a világgazdaságtan tantárgy keretében térszerveződési kérdések nem szerepeltek. A HEFOP program keretében, a 2006. év végén megjelent tankönyvet csak „előzetes verzióknak” tekintjük, ugyanis e tankönyv (beleértve a világgazdaság térszerveződésével foglalkozó fejezetet is) további átdolgozás alatt van, s várhatóan ez év végére jelenik meg a végleges tankönyv, az Akadémiai Kiadónál.

E fejezet tematikája a következő:

Dr. Bernek Ágnes

(Készült a T 037995 ny.sz. OTKA kutatási program keretében)

*A világgazdaság térbeli szerveződése c. fejezet tartalomjegyzéke
(Világgazdaságtan c. (BA) könyvhöz)*

1. Globális világgazdaság – a tér „újralfedezése”
 - 1.1. Paul Krugman és az „új gazdaságföldrajz” fogalma

- 1.2. Lokalizáció, a tér és a hely
- 1.3. A lokalizáció fogalmának átértékelődése a különböző világgazdasági korszakokban
2. A gyors technológiai fejlődés hatása a világgazdaság térszerveződésének átalakulására
 - 2.1 A közlekedési és kommunikációs eszközök, mint térszűkítő technológiák
 - 2.2 A technológiai fejlődés hatása a termelési folyamatok átalakulására
 - 2.3 A kutató- és fejlesztőtevékenységek térbeli koncentrációja
 - 2.4 A virtuális tér
3. Koncentrációs és dekoncentrációs tendenciák a transznacionális vállalatok térbeli szerveződésében
 - 3.1 Lokalizációs előny, lokalizációs tendenciák a TNC-ék tevékenységében
 - 3.2 A TNC-ék központjai, „headquarter”-ei, a stratégiai földrajzi hely és az üzleti központok az elméletben és a gyakorlatban
 - 3.3. A TNC-ék világméretű telepítési szempontjai, „piac a térben”
 - 3.4. A TNC-ék termelési egységeinek térbeli szerveződése
4. A nemzetközi tőkeáramlások térbeli szerveződése
 - 4.1. A nemzetközi működőtőke-befektetések: Globál Triád és a feltörekvő piacok
 - 4.2. Nemzetközi pénzügyi átutalások a térben – a „24 órás üzemmód”
 - 4.3. Nemzetközi pénzügyi központok
 - 4.4. Az „off-shore” területek földrajza
5. A globális világgazdaság térbeli szerveződésének kulcsszava: a hálózat
 - 5.1. A hálózat csomópontjai
 - 5.2. Hálózatépítés a valós és a virtuális térben
 - 5.3. Globális üzleti tér?

Esettanulmányok a fejezethez:

- 2.3. részhez: A világ K+F tevékenységének „fellegvára”: a Szilícium-völgy
- 3.2. részhez: A világ legjobb üzleti központja: Szingapúr
- 4.4. részhez: A világ valutakereskedelmének központja: a londoni city

A jövőben várható, hogy e kutatási témakör - A világgazdaság térbeli szerveződése – Nemzetközi regionális gazdaságtan (?) - a közgazdász képzési területek mesterképzésében külön tantárgy lesz. Dr. Bernek Ágnes ezzel kapcsolatban már megkezdte az előkészítő munkálatokat, s konzultációkat folytatott Dr. Blahó Andrással (a Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszékének vezetőjével), Dr. Korompai Attilával (a Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékének vezetőjével) és Dr. Rechnitzer Jánossal (az MTA Regionális Tudományos Bizottságának elnökével). De erről még az MTA Regionális Tudományos Bizottságában szakmai vitát szervezünk.

8. Az OTKA kutatási program szerepe a tudományos utánpótlás nevelésében

A tudományos nevelés kiemelt szempontja alapján nagyon fontosnak tartjuk, hogy jelen OTKA kutatási programhoz kapcsolódóan egy Ph.D. disszertáció készült el, s további három

disszertáció készítése van folyamatban. Mind a négy disszertációhoz kapcsolódó kutatást Bernek Ágnes vezette illetve vezeti.

Csiki Anita doktori iskolai tanulmányait 2002 és 2005 között az ELTE-TTK Földtudományi Iskolájában, a Földrajz-Meteorológia Doktori Program keretében végezte. Kutatási témája az amerikai transznacionális vállalatok térszerveződése. Disszertációjának védeése előre láthatóan a 2007. második felében lesz.

Juhász Krisztina doktori iskolai tanulmányait 2001 és 2004 között az ELTE-TTK Földtudományi Iskolájában, a Földrajz-Meteorológia Doktori Program keretében végezte. Kutatási témája a német transznacionális vállalatok térszerveződése. Disszertációjának munkahelyi vitájára 2006. novemberében került sor, védeése előre láthatóan a 2007. év elején lesz.

Schottner Krisztina 2004-ben fejezte be tanulmányait az ELTE TTK Földtudományok Doktori Iskolájában, a Földrajz-Meteorológia Doktori Program keretében. Doktori disszertációjának témája az Amerikai Egyesült Államok működőtőke-befektetéseinek területi és időbeli változásai. A disszertáció védésének várható időpontja a 2007. év második fele.

Túry Gábor 2004-ben fejezte be tanulmányait az ELTE TTK Földtudományok Doktori Iskolájában, a Földrajz-Meteorológia Doktori Program keretében. Doktori disszertációjának témája a visegrádi országokba érkező külföldi működőtőke-befektetések regionális különbségei. A disszertáció védésének várható időpontja a 2008. év.

9. A jelenlegi OTKA kutatási programhoz kapcsolódó tudományos kutatás jövőbeli folytatásának terve

1. A monetáris világ térbeli szerveződésének jövőbeli (2007. és 2008. évekre tervezett) szakirodalmi és empirikus kutatása, s a témakörben publikációk készítése.

2. Dr. Nemes Nagy József a jövőben „A globalizáció különböző térségi szintjei és térfolyamatai” címmel készít tanulmányt. Dr. Bernek Ágnes tovább dolgozik „A helyek hálózatától az áramlások hálózatáig – a világgazdaság térszerveződése az 1970-es évektől napjainkig” című tanulmányán. Terveink szerint e két tanulmányhoz kapcsolódóan 2007-ben tudományos ülészakot szervezünk az MTA Regionális Tudományos Bizottságának szervezésében, s e két tanulmányt a Tér és Társadalom c. folyóiratban publikáljuk.

3. A témavezető – az eredeti kutatási tervnek megfelelően - a jelenlegi és a korábbi OTKA kutatási programok eredményei alapján önálló könyvet készít, várhatóan „A

világgazdaság térbeli szerveződése” címmel. E könyv egyben felsőoktatási tankönyv is lenne, a geográfus és a közgazdász képzési területek mesterképzéséhez kapcsolódóan. Bernek Ágnes a könyv megjelenését 2008-2009-re tervezi. E könyven szerepelnének a Zentai László térképész által készített tematikus térképek is.

Mindezek alapján kérem a Tisztelt OTKA Irodát, hogy a jelen kutatási program minősítése során a 2007. és 2008. évben megjelent tudományos jelentéseket és publikációkat is vegye figyelembe! Természetesen a következő években megjelenő publikációkról tájékoztatom az OTKA Irodát.

Budapest, 2007. február 25.

Dr. Bernek Ágnes
az OTKA kutatási program vezetője